

Političke implikacije Heideggerova Rektorskog govora

Kapović, Irena

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:262903>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i filozofije

Irena Kapović

Političke implikacije Heideggerova Rektorskog govora

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2022.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za filozofiju/Katedra za teorijsku filozofiju

Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i filozofije

Irena Kapović

Političke implikacije Heideggerova Rektorskog govora

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti, znanstveno polje: filozofija,

znanstvena grana: ontologija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

08.09.2022.

U Osijeku, datum

Irena Kapović, 01222338498

ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

Martin Heidegger je filozof koji se istaknuo egzistencijalističkom filozofijom kojom je težio objasniti funkcioniranje »tubitka« u svijetu. Pretpostavlja se da je velik dio njegove filozofije utjecao i na njegova politička opredjeljenja. Iako se nije bavio politikom, nakon postanka rektorom Sveučilišta u Freiburgu, vlastita uvjerenja izlaže u Rektorskom govoru, koji je danas smatran primarnim izvorom razumijevanja njegove političke ideologije. Ideje i način njihova priopćenja uznemirile su mnoge filozofe zbog mogućih skrivenih ontoloških implikacija. Temu ovoga rada predstavlja analiza nekih od mogućih pokazatelja Heideggerove pristranosti prema nacističkoj ideologiji uvidom u Rektorski govor. Razumijevanje je utoliko usmjereno prema Heideggerovoj terminologiji i idejama koje se promiču u govoru kako bi se поблиže razotkrili njegovi politički stavovi. Navedeno se čini uvidom u njegovo obrazovanje i osobni život, kao i njegove odnose s nacističkom strankom. Zaključci izvedeni iz analize Rektorskog govora potencijalno nose sa sobom bolje razumijevanje ne samo šire politike, već i koraka koje radikalne ideologije poduzimaju pri pokušaju društvene dominacije. Cilj ovoga rada je detaljno protumačiti ontološke implikacije Heideggerova govora, te njegove interpretacije iznesene od strane raznih mislilaca kako bi se uspostavio logički dosljedan te povijesno točan argument za opravdanost njegovog povezivanja s pojedinom političkom ideologijom. Ideje autora su oblikovale i doprinijele veličini filozofije njegova doba, kao i današnjice, te je iz tog razloga smatran jednim od najistaknutijih filozofskih mislilaca. No, Heidegger je također utjecao i na razvoj pojedinih političkih ideologija na sveučilištima, na temelju čega se pretpostavlja i prisutnost njegova utjecaja na njemačko društvo uopće, što je tema kojom se ovaj rad također bavi.

Ključne riječi: Martin Heidegger, *Rektorski govor*, ontološke implikacije, politika, ideologija

SADRŽAJ

1.	Uvod	1
2.	Pregled Heideggerova života i političkih opredjeljenja	2
	2.1. Heideggerova biografija	2
	2.2. Heideggerovi politički postupci	4
	2.3. Psihologija fašizma	5
3.	Rektorski govor	6
	3.1. Povijesni kontekst	7
	3.2. Interpretacije Rektorskog govora	8
	3.3. Veza ontologije i politike	10
4.	Problem političke nedorečenosti	12
	4.1. Rektorstvo 1933/34: Činjenice i misli	13
	4.2. Heideggerova dvosmislenost	14
	4.3. Paradoks tolerancije netolerancije	16
6.	Zaključak	18
7.	Popis literature	20

1. Uvod

Martin Heidegger (1889.–1976.) se smatra jednim od najistaknutijih »mislilaca dvadesetog stoljeća o kojem se najviše raspravljalo«,¹ te čiji je uspjeh primarno bio osiguran *Bitkom i vremenom*, »nedvojbeno jedn[im] od najvećih filozofskih djela objavljenih u posljednjih sto godina«,² primarno ontološke orijentacije. Djelo uspostavlja razliku između bića i bitka, te analizira tubitak s obzirom na povijesno zbivanje.³ Bivši također djelomično uključen i u njemačku politiku, Heidegger je svojim rektorskim govorom, uspostavljajući vezu između filozofije i uloge rektorstva, iznio i prve naznake svojih političkih stavova.

Rektorski govor, tj. *Samopotvrđivanje njemačkog sveučilišta*, je Heideggerov govor održan u svibnju 1933. godine prilikom njegova preuzimanja titule rektora Sveučilišta u Freiburgu. Iznescena poruka je zaokupljena važnošću rektorstva kao oblika duhovnog vodstva, te njezinim značajem u postupnom ispunjenju duhovne zadaće njemačkog naroda kroz sljedbeništvo između nastavnika i učenika te moći znanosti. Međutim, govor je postao kontroverzan zbog navodne povezanosti s nacističkim uvjerenjima i ciljevima na temelju korištene terminologije te promoviranih vrijednosti u njemu.

Razmatrajući spomenuti govor te njegove interpretacije, sadržaj ovoga rada će se poglavito odnositi na tumačenje njegove moguće namjere i cilja, kao i pojedinih termina i ideja koji bi se mogli protumačiti kao pokušaji aludiranja na nacističku ideologiju. Rad će se također djelomično baviti i Heideggerovim tekstom *Rektorstvo 1933/34: Činjenice i misli*, te određenim temama prisutnim i u sadašnjici, poput etiketiranja ideoloških opredjeljenja, Popperovog »paradoksa tolerancije« i kriptofašizma.

Cilj ovoga rada je analizirati Heideggerov govor uzimajući u obzir i spektar tuđih interpretacija, te ustvrditi razloge bilo kakvog povezivanja filozofa i njegovih dijela s nacizmom. Za ispunjavanje tog cilja, fokus rada će biti opis filozofova života i obrazovanja, vrijednosti promoviranih u rektorskom govoru korištenjem specifičnog jezika, manjka Heideggerovog razjašnjenja vlastitih vjerovanja, te suvremene važnosti analiziranja povezanosti s nacizmom uopće.

¹ Richard Polit, »Introduction«, u: Richard Polt (ur.), *Heidegger's "Being and Time": Critical Essays* (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield, 2005), str. 1–15, na str. 1.

² Polit, »Introduction«, str. 1.

³ Branko Bošnjak, »Fenomenologija i filozofija bitka«, u: Branko Bošnjak, *Povijest filozofije: Razvoj mišljenja u ideji cjeline*, sv. 3 (Zagreb: Školska knjiga, 2019), str. 473–543, na str. 484.

2. Pregled Heideggerova života i političkih opredjeljenja

Prilikom započinjanja zadatka ispravnog i temeljitog predstavljanja i razrade mogućih političkih uvjerenja pojedine individue, nedvojbeno je važno uzeti u obzir utjecaj vanjskih čimbenika koji bi mogli potencijalno utjecati na budući razvoj vlastitih uvjerenja i vjerojatnosti prihvaćanja pojedine ideologije afirmirane u vlastitom društvu. Spomenuti čimbenici uključuju niz socioekonomskih okolnosti koji se primarno manifestiraju mjestom stanovanja i stupnjem obrazovanja.⁴ No, također spomenutu ulogu imaju i odgoj te uzajamno, vrijednosti koje usađuju njihovi bliži članovi obitelji.⁵ S obzirom na pretpostavljenu važnost utjecaja društvenih okolnosti na pojedinca, od presudne je važnosti da se događanja i činjenice teoretičarovog života uzmu u obzir pri iznošenju tvrdnji o njegovim budućim političkim opredjeljenjima. Ovaj odlomak, uz predstavljanje temeljnih biografskih podataka filozofa, prvenstveno će se usredotočiti na predstavljanje spomenutih vanjskih čimbenika kako su se oni manifestirali u Heideggerovu životu, imajući na umu njihovu moguću prisutnost pri njegovom kasnijem razumijevanju politike, a time i pri odabirima asocijacije s političkim ideologijama njegovog vremena, kao i odbijanja pojedinih vjerovanja pripisanih tom sistemu vjerovanja. No, navedeni odlomak će također istražiti problematičnost pokušaja označavanja političkih uvjerenja pojedinca, s obzirom na arbitrarnost elemenata koji razdvajaju različite ideologije, kao i pitanje važnosti označavanja ljudi kao pripadnicima pojedinih ideologija, specifično u odnosu na njihova politička uvjerenja.

2.1. Heideggerova biografija

Martin Heidegger je rođen u Messkirchu 1889. godine kao sin Johanne (Kempf) i Friedricha Heideggera. Otac filozofa je bio crkvenjak Katoličke Crkve sv. Martina u Messkirchu, ruralnom gradu opisanog kao »miran, konzervativan, religiozan ruralni grad«,⁶ ali i kao onaj koji je imao bogatu povijest razvoja religije. No, samim time što je bio dio Badena, grad se susreo s uspostavljanjem liberalne tradicije početkom devetnaestog stoljeća.⁷ Međutim, »badenski liberalizam se nagodio s Reichom, dijelom i zato što je našao drugog protivnika -

⁴ David L. Weakliem, »The Effects of Education on Political Opinions: An International Study«, *International Journal for Quality in Health Care* 14/2 (2002), str. 141–157, na str. 141.

⁵ Andrew Healy, Neil Malhotra, »Childhood Socialization and Political Attitudes: Evidence from a Natural Experiment«, *The Journal of Politics* 75/4 (2013), str. 1023–1037, na str. 1034–1035.

⁶ Michael Wheeler, »Martin Heidegger« (2011), *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/heidegger/> (pristupljeno 05.09.2022.).

⁷ Rüdiger Safranski, *Martin Heidegger: Between Good and Evil*, translated by Ewald Osers (Cambridge: Harvard University Press, 1998), str. 4.

Katoličku crkvu«. ⁸ Safranski opisuje daljnju političku opredijeljenost grada isprva kao »antiprusku, više regionalističku nego nacionalističku, antikapitalističku, agrarnu, antisemitsku, lokalno ukorijenjenu i posebno raširenu među nižim društvenim slojevima«. ⁹ Nakon uspona Starog Katoličanstva sastavljenog od pripadnika srednje klase koji su promovirali inkorporiranje nacionalističkih tendencija te njihovo spajanje s onim katoličkim, nastupilo je messkirchsko razdoblje zvano *Kulturkampf*, s kojim se naveliko opterećivalo katoličku djecu, među kojima je bio i Heidegger. ¹⁰ Iako Heideggerova obitelj nije bila siromašna, svojoj djeci ipak nisu mogli priuštiti odgovarajuće obrazovanje. Preko Crkve obitelj je mladom Heideggeru ipak omogućila školovanje te je 1903. godine dobio mogućnost upisa u sjemenište u Konstanzu i tamošnju gimnaziju, da bi na kraju otišao u Freiburg gdje je studirao teologiju te se pripremao za svećenstvo. ¹¹ Bivanjem u Konstanzu, Heidegger se susreo s modernizmom i liberalizmom, osobito u svojoj obrazovnoj ustanovi jer su se vodile »rasprave o Nietzscheu, Ibsenu, ateizmu, Hartmannovoj filozofiji nesvjesnog (...) psihoanalizi i tumačenju snova«. ¹² Osim toga, filozof je imao i bliske odnose s učiteljima koji su propovijedali vrijednosti demokracije, slobodnog mišljenja, pacifizma, vjerske tolerancije, itd. ¹³ Godine 1906. prelazi u Nadbiskupsko sjemenište sv. Jurja u Freiburgu gdje su ga privlačili matematika, fizika, religija, kao i biologija (osobito teorija evolucije) i Platonova filozofija. ¹⁴ Godine 1923. njegova karijera profesora filozofije počela je cvjetati zauzimanjem titule izvanrednog profesora Sveučilišta u Marburgu te je »predavao kolegije iz povijesti filozofije, vremena, logike, fenomenologije, Platona, Aristotela, Akvinskog, Kanta i Leibniza«. ¹⁵ Međutim, ono što je s vremenom uzrokovalo rast njegove popularnosti i razine javnog poštovanja bilo je njegovo bavljenje Husserlovom filozofijom. 1915. Heidegger je zauzeo ulogu Husserlova asistenta, a »iz ...[Husserlova] utjecaja, istraživanja i kritičkih angažmana rođen je Heideggerov magnum opus *Bitak i vrijeme (Sein und Zeit)*«. ¹⁶ Navedeno djelo iz 1927. se i danas smatra jednim od najvažnijih i najpopularnijih tekstova kontinentalne

⁸ Safranski, *Martin Heidegger: Between Good and Evil*, str. 4.

⁹ Isto, str. 5.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto, str. 9–10.

¹² Isto, str. 10.

¹³ Isto, str. 11.

¹⁴ Isto, str. 13–15.

¹⁵ W. J. Korab-Karpowicz, »Martin Heidegger (1889—1976)«, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/heidegge/> (pristupljeno 05.09.2022.).

¹⁶ Wheeler, »Martin Heidegger«, <https://plato.stanford.edu/entries/heidegger/> (pristupljeno 05.09.2022.).

filozofije, te je Heideggera dovelo do »pozicije međunarodne intelektualne vidljivosti i dalo filozofski poticaj nizu kasnijih programa i ideja u suvremenoj europskoj tradiciji«. ¹⁷

2.2. Heideggerovi politički postupci

Puno se raspravlja o tome može li se Heidegger opravdano povezati s nacističkom ideologijom ili ne, međutim, najbolje rješenje za ovaj problem je pogledati neke od najvažnijih povijesnih činjenica koje razjašnjavaju kompliciranu situaciju njegova političkog etiketiranja. Najočitiiji pokazatelj se nalazi u činjenici da se filozof nacističkoj stranci pridružio 1933., nakon što je izabran za rektora Sveučilišta u Freiburgu. ¹⁸ Njegova pripadnost stranci uzrokovala je njegove kasnije kontroverze koje su ga progonile u obliku otpusta s katedre za filozofiju, kao i zabrane podučavanja koja biva ukinuta tek desetak godina kasnije. ¹⁹ Međutim, važno je istaknuti da postoje mnogi razlozi za njegov izbor da postane član takve stranke koji ne uključuju nužno njegov ideološki svjetonazor. Nedvojbeno sumnjiv čimbenik u ovoj političkoj misteriji je i Heideggerova generalna tajnovitost o rektorskom razdoblju, koja je na kraju pobijena u »dva navrata: u (...) članku, napisanom 1945; i intervjuu 1966. za (...) časopis, *Der Spiegel* koji je na njegov izričit zahtjev objavljen posthumno tek deset godina kasnije«. ²⁰ U spomenutom intervjuu, filozof navodi razloge zbog kojih je bio spreman udružiti se sa strankom: »tada nisam vidio drugu alternativu. U općoj zbrci mišljenja i političkih tendencija (...) bilo je potrebno pronaći nacionalno, a posebno socijalno gledište« te ističe kako »[pitanja razvijena u *Bitku i vremenu*] (...) temeljna su pitanja mišljenja koja se (...) tiču nacionalnih i društvenih pitanja. Kao nastavnik na sveučilištu, bio sam izravno zaokupljen pitanjem značenja znanosti i, prema tome, određivanjem zadaće sveučilišta. Ovo nastojanje izraženo je u naslovu mog rektorskog govora (...) [koje] je u suprotnosti s takozvanom političkom znanošću, koju su već primili partijski i nacionalsocijalistički studenti«. ²¹ Prema Tomu Rockmoreu, Heideggerov »nacizam« je aparat zavaravanja koji prikriva spomenuta načela kao besmislena, iako sâm ima važnu ulogu za »razumijevanje i vrednovanje njegova pogleda na Bitak«. ²² No, jedini drugi dokaz za njegovo suosjećanje prema nacističkoj stranci uvodi njegov najkontroverzniji izbor - *Crne*

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Korab-Karpowicz, »Martin Heidegger (1889—1976)«, <https://iep.utm.edu/heidegge/> (pristupljeno 05.09.2022.).

²⁰ Tom Rockmore, *On Heidegger's Nazism and Philosophy* (Berkeley: University of California Press, 1992), str. 25.

²¹ Martin Heidegger, »Only a God Can Save Us«, *Der Spiegel* (1966), *intervju* (razgovarali Rudolf Augstein, Georg Wolff), <https://www.lacan.com/heidespie.html> (pristupljeno 05.09.2022.).

²² Rockmore, *On Heidegger's Nazism and Philosophy*, str. 26.

bilježnice, za koje pojedini autori smatraju da sadrže antisemitske izjave.²³ Ostavljajući to po strani, također je važno prepoznati dokaze koji naznačuju Heideggerovo protivljenje desničarskim uvjerenjima te koji nisu zanemarivi. Jedno od njih je svjedočanstvo njegovog učenika Pichta prema kojemu je Heidegger pozvao Weizsäckeru da održi govor. Picht u svome govoru nije spomenuo nacističku filozofiju, a prilikom izraza želje pojedinog učenika s filozofskog odjela za prezentiranje uvoda u nacionalsocijalizam, Heidegger ga je ukorio.²⁴

2.3. Psihologija fašizma

Nije nepopularno sugerirati povezanost između Heideggera i nacizma, a samo njezino postojanje, prepoznato i danas u diskursima političkih opredjeljenja, upućuje na razloge njezinog uspostavljanja. Međutim, nije važno tek pronaći primjere izravne potpore političkih pokreta, već i istražiti uzroke poistovjećivanja s desničarskom ideologijom. Budući da je već ustvrđeno da pojedini socioekonomski faktori imaju utjecaj na razvoj pogleda na svijet, ne bi trebalo biti sporno zaključiti da utječu i na političke ideologije. Naravno, razmatrani kriteriji za određivanje tendencija prihvaćanja autoritarnih uvjerenja varira, prvenstveno zbog razlike u razvoju sociologije, a pristup objašnjenju »nacističkog pokreta« s kojim je Heidegger povezan je prikazan prilično redukcioniistički, budući da se ne gleda u specifične povijesne pojedinosti te je njegov prikaz pretežno suvremeno orijentiran. Sve u svemu, gledajući Heideggerovu povijest sa suvremenog stajališta, nema izravnog razloga za podložnost desničarskim ideologijama. Neki od razloga su dobro obrazovanje i njegova privrženost znanosti koji smanjuju šanse radikalizacije.²⁵ U suvremenoj psihologiji, za uzrok spomenute podložnosti smatraju se izolacija, zlostavljanje i nisko samopouzdanje,²⁶ ali se čini kako Heidegger nije imao problema s navedenim. Njegov brat, Fritz Heidegger, u svom gradu znan po suprotstavljanju lokalnim nacistima, mogao je uzrokovati podcjenjivanje mislioca, međutim, kao znak zahvalnosti svome bratu, filozof mu posvećuje knjigu.²⁷ Također je cijenio svoje liberalno orijentirane učitelje poput Paciusa i Ottoa Kimminga.²⁸ Stoga, proučavanje Heideggerovih specifičnih uvjerenja pruža mnogo više razumijevanja njegovog svjetonazora,

²³ Thomas Assheuer, »Das vergiftete Erbe«, *Die Zeit* 12 (2014), <https://www.zeit.de/2014/12/heidegger-schwarze-hefte-veroeffentlicht/komplettansicht> (pristupljeno 05.09.2022.).

²⁴ Georg Picht, »Macht des Denkens«, *Erinnerung an Martin Heidegger* (Pfullingen: Neske, 1977), str. 198.

²⁵ Weakliem, »The Effects of Education on Political Opinions: An International Study«.

²⁶ »Child abuse: Radicalisation and extremism« (2022), *Devon Children and Families Partnership*, <https://www.dcfp.org.uk/child-abuse/radicalisation-and-extremism/> (pristupljeno 05.09.2022.).

²⁷ Safranski, *Martin Heidegger: Between Good and Evil*, str. 8–9.

²⁸ Isto, str. 11.

nego dodjeljivanje arbitrarne oznake. Etiketiranje političkih pogleda može izazvati poteškoće jer ne otkriva pojedina vjerovanja filozofa, već ga samo verbalno smješta u ograničeni »prostor« koji se sastoji od niza labavo razjašnjenih čimbenika te kojemu često nedostaje sposobnost istinskog predstavljanja filozofovih ideja.

3. Rektorski govor

Samopotvrđivanje njemačkog sveučilišta je Heideggerova političko-filozofska poruka koja razotkriva duhovnu zadaću njemačkog sveučilišta kao uspostavu svijesti o povijesnoj ulozi i sudbini njemačkog naroda kroz moć znanosti. Filozof održava navedeni govor u svibnju 1933. godine, preuzimanjem naslova rektora Sveučilišta u Freiburgu. Govor sadrži mnoge izraze koji ukazuju na Heideggerovu vlastitu filozofiju i koji su pokazali sposobnost nadopuniti ideje kojima se divio značajan broj prisutnih tijekom njegova govora. Moguće političke implikacije govora izazvale su kontroverzu kao reakciju na povijesni utjecaj koji je govor imao, što je u konačnici dovelo do Heideggerova pokušaja da razjasni vjerovanja prezentirana u njemu kroz *Rektorstvo 1933/34: Činjenice i misli*. U to vrijeme, jedan od primarnih ciljeva nacionalsocijalizma bio je »'revolucionizirati' (...) studente i cijeli sveučilišni svijet«. ²⁹ Put do ispunjenja navedene zadaće uključivao je ulogu studenata kao »modela kako transformirati njemačko društvo kroz nacionalsocijalizam«. ³⁰ Bez pretpostavke o ideološkim korelacijama, jasno je da je filozof imao sličnu ideju na umu, s obzirom na glavnu temu njegova govora te način njegove prezentacije. Govor sadrži mješavinu politike i ontologije, jer ih je mislilac očito želio razumjeti te prikazati kao isprepletene. Korišteni jezik zrcali tu namjeru, no, zbog svoje arbitarnosti skriva i poruku koju je Heidegger očito želio otkriti. Iz tog je razloga prava namjera iza govora ostala neotkrivena te je navela tumače da nagađaju na temelju povijesnog konteksta, retorike i terminologije korištene u njemu. S obzirom na povijesni kontekst, odlomak koji slijedi prikazat će kontroverzna tumačenja govora ispunjenog specifičnim dvosmislenim izrazima i neizravno propagiranim ciljevima koji su u korelaciji s mnogima od onih koje je naglašavala nacistička stranka toga vremena.

²⁹ Victor Fariás, *Heidegger and Nazism*, French materials translated by Paul Burrell, with the advice of Dominic Di Bernardi, German materials translated by Gabriel R. Ricci (Philadelphia: Temple University Press, 1989), str. 80.

³⁰ Fariás, *Heidegger and Nazism*, str. 80.

3.1. Povijesni kontekst

Pri pokušajima uspostave dominacije nacističke stranke, jednu od najvažnijih uloga u širenju ideologije imala su sveučilišta i studentske organizacije. Potencijal nacističkog prodora u studentske organizacije primijetio je i Hitler, naglasivši da ga »ništa (...) ne čini sigurnijim u pobjedu ideja [nacističke stranke] od [njihovog] uspjeha na sveučilištima«. ³¹ Stav profesora prema rastućoj infiltraciji se razlikovao, no njihovoj se ulozi nije pridavao toliki značaj u odnosu na onu od studenata. Međutim, značajan broj profesora iz područja filozofije, povijesti i ekonomije zastupao je uvjerenje o Nijemcima kao »metafizičkim ljudima koji su se nasilno suprotstavili površnosti zapadne demokracije«. ³² U obrazovne institucije sve više ulazi propaganda kojoj vrhunski cilj predstavlja odgoj utemeljen na uvjerenju u njemačku superiornost kao naciju obdarenu duhovnim i povijesnim zadatkom, čije ostvarenje započinje nužnim samopotvrđivanjem sveučilišta. Tako je, primjera radi, skupina nacističkih studenata težila »ukidanju autonomije sveučilišta i uvođenju načela vođe u upravu njemačkih sveučilišta«. ³³ Prema Feríasu, navedeno je pomoglo Heideggeru pri njegovim kasnijim izborima za rektora sveučilišta. ³⁴ Tijekom 1930-ih, Nationalsocijalistička njemačka radnička stranka (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, skr. NSDAP) je polako bila u usponu, a njezin utjecaj nije poštedio lokaciju Badena. Nakon nominiranja nacističke vlade 11. svibnja 1933., jedinstveni politički sustav koji je uključivao »članove SA-a, SS-a i Stalhelma (...) povećao je progone svih oporbenih skupina«. ³⁵ Wilhelma von Möllendorfa, rektora Sveučilišta u Freiburgu prije Heideggera, napao je tako Franz Kerber, nacistička glavešina s kojim je Heidegger bio povezan, na temelju pritužbe o manjku kompetencije »nadzirati 'kulturnu obnovu Njemačke'«, i stoga, sprječavanju razvoja »harmoničnog odnosa sa studentima, budući da su većina bili nationalsocijalisti«. ³⁶ Heidegger je nedvojbeno imao blizak odnos s Kerberom s obzirom na Kerberov opis Heideggerova položaja »vođe sveučilišta« u svrhu »programa 'osposobljavanja' (...) za promicanje nationalsocijalističke revolucije«. ³⁷ U nastupajućem rektoratu, gotovo su svi profesori, koje je Heidegger osobno odabrao za suradnike, bili povezani s nacističkom strankom. ³⁸ Također je bio blizak s biologom Hansom Spemannom, koji je u članku »Die Wissenschaft im Dienste der Nation« (»Znanost u službi nacije«) zapisao

³¹ Isto, str. 79.

³² Isto, str. 80.

³³ Isto, str. 81.

³⁴ Isto, str. 86.

³⁵ Isto, str. 82.

³⁶ Isto, str. 84.

³⁷ Isto, str. 85.

³⁸ Isto, str. 86.

da »rad pokazuje kako su ljudi duhovno ukorijenjeni u zemlji iz koje proizlazi materijalna egzistencija«. ³⁹ Konačno, neki od istaknutih pojedinaca (poput navedenog Kerbera) prisutnih tijekom rektorskog govora su se pojavili sa stranačkim zastavama. ⁴⁰

3.2. Interpretacije Rektorskog govora

Prema Faríasu, »Heideggerov rektorski govor (...) jasno je izrazio nacionalsocijalističke stavove o reformi sveučilišta«. ⁴¹ Nakon otkrivanja povezanosti filozofa s mnogim članovima ili pristašama nacističke stranke i razumijevanja revolucionarnih uloga dodijeljenih studentima sveučilišta u održavanju nove nacionalsocijalističke militarizacije sveučilišta, prijašnje nerazjašnjeni ciljevi Heideggerova govora dobivaju kontroverznu jasnoću. Također, Wolf-Dieter Gudopp istaknuo je Heideggerovu terminologiju kao preuzetu od Moellera van den Brucksa, pristaše konzervativne revolucije, te braće Strasser, članova NSDAP-a. ⁴² Neke od zamisli govora za koje se opravdano može pretpostaviti da podilaze dominantnim strankama tog vremena uključuju uvod »duhovnog vodstva« njemačkog sveučilišta, o čijem priznanju ovisi sudbina njemačkog naroda, konstruirajući koncept njegove »duhovne zadaće«. Ovaj pogled na njemačku stvarnost je naznačio i Hitler, ističući navodnu egzistencijalnu borbu povijesno bogatog i razvijenog njemačkog naroda. ⁴³ Glavna tema govora može se shvatiti kao prepoznavanje i prihvaćanje »biti njemačkog univerziteta«, koja će preuzeti moć jedino ukoliko vođe »budu vođeni (...) neumoljivošću one duhovne zadaće koja sudbinu njemačkog naroda utiskuje u karakter njegove povijesti«. ⁴⁴ Nastupajući rektor, međutim, ističe da je jedini način za ispunjenje duhovnog poslanja preko moći znanosti. Međutim, Heideggerova se definicija znanosti razlikuje od općeprihvaćene, s obzirom da se odnosi na znanost kao filozofiju povezanu s »početkom« kao početkom zapadnjačke misli u duhu grčke filozofije. O tome će Heidegger reći: »U njemu zapadnjački čovjek po prvi put iz jednog naroda (...) ustaje protiv *bića u cjelini* (...) i shvaća [ga] kao biće koje ono jest«, ⁴⁵ a znanost je uspostavljena iz moći takvog stanja. Heidegger, dakle, to razjašnjava tvrdnjom da »znanost ostaje usko povezana s početkom filozofije«, tj. početkom »grčke« filozofije. ⁴⁶ Prilično je uporan u

³⁹ Isto, str. 87.

⁴⁰ Isto, str. 96.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto, str. 98.

⁴³ Isto, str. 100.

⁴⁴ Martin Heidegger, *Rektorski govor*, prevela Dunja Melčić (Zagreb: Matica Hrvatska, 1999), str. 5.

⁴⁵ Heidegger, *Rektorski govor*, str. 7.

⁴⁶ Isto.

insistiranju početka znanosti u onome što se često smatra početkom »zapadne civilizacije« ili, po njegovim riječima »*početk[om]* naše duhovno povijesne egzistencije«. ⁴⁷ Jasan zaključak jest pretpostavka istinske filozofije ili znanosti kao pripadne njemačkoj naciji ili zapadnom čovjeku. Farías izražava navedene implikacije interpretacijom da »filozofija stvara znanosti jer utemeljuje povijesno-transcendentalno ('duhovno') postojanje *određenih ljudi*«. ⁴⁸ Jedan od dosljedno prisutnih elemenata fašističke propagande je vjera u nekoć nepobjedivu i briljantnu civilizaciju čiju su moć »oduzele« razne »degenerirane« vanjske sile te čija sudbina sada ovisi o moći navedenog naroda da ju povrati i ponovno uspostavi. Heidegger izravno ukazuje na potporu navedenog kada kaže da »samo (...) [kada] bismo ponovno zadobili veličinu početka, samo će nam onda znanost (...) postati temeljnim događajem naše duhovno-narodne egzistencije«, ⁴⁹ te ističući da početak znanosti ne može biti istrošen »kao što je to danas slučaj [s današnjom znanošću], svim rezultatima i 'internationalnim organizacijama' usprkos (...) [jer] početak još *jest*«, ⁵⁰ pretpostavljajući postojanje vanjske prijetnje početku znanosti (a stoga i zapadnom čovjeku) uopće. No, sljedećih nekoliko predstavljenih izjava filozofa dodatno pojačavaju kontroverzu prethodnih zbog uključenja »zemljanih i krvnih snaga« ⁵¹ u argumentu, pogotovo s obzirom na prijašnje pretpostavljenu viziju važnosti njemačkog naroda na temelju zapadnjačke znanosti. Za Heideggera, »duhovni svijet jednog naroda nije nadgradnja kulture (...) nego je on moć najdubljeg očuvanja njegovih zemljanih i krvnih snaga«, ⁵² implicirajući važnost očuvanja njemačke krvi i tla. Čini se da Heidegger prepoznaje često spominjano važnost studenata na sveučilištima jer naglašava njihovu vlastitu želju za »vođ[ama] putem kojih žele svoje vlastito određenje podići do utemeljene, znane istine«, ⁵³ dakle za vođama čija će ideološka propaganda surađivati s njihovom vlastitom (s obzirom da je već poznato da su većina studenata bili nacionalsocijalisti). Politički mislilac uvodi tri vrste vezanosti koje će nakon što je »pojam slobode njemačkog studenta (...) ponovno doveden do svoje istine«, ⁵⁴ proizaći iz učenika. Student je povezan s narodnom zajednicom čija se veza treba održavati *radnom službom*, zatim s vlastitom nacijom kao istaknutom od drugih preko *obrambene službe*, te konačno s duhovnom zadaćom koja se održava *službom znanja*. ⁵⁵ Dodjeljujući ulogu znanosti kao duhovnoj zadaći, jasno je da se Heidegger ne protivi ideji sveučilišta kao sluškinji

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Farías, *Heidegger and Nazism*, str. 101.

⁴⁹ Heidegger, Rektorski govor, str. 9.

⁵⁰ Isto, str. 8.

⁵¹ Isto, str. 10.

⁵² Isto.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto, str. 11.

⁵⁵ Isto.

nacionalsocijalističkoj državi. On čak citira i Clausewitza, čije su djelo »nacisti hvalili kao 'svetu objavu pobune' (...) i [bio je] veličan kao 'tajni njemački prorok', 'najnjemačkiji među Nijemcima'«. ⁵⁶ Također se i sastajao s pojedincima koji su odbijali ideju uključenja Židova u zajednicu. ⁵⁷ Nije poznato gdje je Heidegger pronašao citat: »Odričem se lakoumne nade u spas igrom slučaja«, ⁵⁸ no ukoliko bi se pronašao dokaz njegovog potencijalnog pronalaska u časopisu *Deutschlands Erneuerung* objavljenog od strane George von Belowa i Houston Stewarta Chamberlaina, mogla bi se čak uspostaviti veza između Heideggera i pokreta *Vaterlandspartei*, pa tako i Belowom kao urednikom časopisa i osobom koja je njemačku kapitulaciju Prvog svjetskog rata smatrala izdajom. ⁵⁹ Heidegger svoj govor završava herojskim tonom i emocionalno opterećenim jezikom, implicirajući da njemački narod i studenti univerziteta imaju izbor doprinijeti zadržavanju zapadne civilizacije ili svjedočiti njenu propast. Filozof pokušava izjednačiti svoju poziciju sa slušateljima, rekavši: »Ali mi hoćemo da naš narod ispuni svoju povijesnu zadaću. Mi hoćemo sami sebe«. ⁶⁰

3.3. Veza ontologije i politike

Jedna od istaknutih pretpostavki Heideggerova govora odnosi se na usku vezu između politike i ontologije. Rektorski govor pretpostavlja postojanje implicitnog odnosa između početka filozofije i političke situacije filozofova vremena, s obzirom na njegovu podršku ideje filozofije kao temelja politike kako se ona pojavila na »početku«. ⁶¹ U spisu *Što je metafizika?* Heidegger nadopunjava prezentaciju uloge znanosti ističući da se »sveučilište treba obnoviti vraćanjem na svoje bitno tlo, koje je ujedno i bitno tlo znanosti«. ⁶² Važno je istaknuti i filozofovo uvjerenje da »podrijetlo zapadnog čovjeka leži u tom transcendentnom sustavu (...) jedinstvene duhovne moći koja se proteže od Grčke do Njemačke«, ⁶³ što, ukoliko se filozofija uzme kao glavni razlog grčkog uspjeha, ukazuje na ideju metafizičke nadmoći njemačkog naroda koji treba povratiti moć »početka«. Prema Tomu Rockmoreu, primarni uzrok Heideggerove obrane grčke znanosti nije bio vezan za nju sa samu, već prije kao oruđe za postizanje cilja »postojanja njemačkog naroda kao autentično njemačkog«. ⁶⁴ Dakle, prema

⁵⁶ Fariás, *Heidegger and Nazism*, str. 105–106.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Heidegger, *Rektorski govor*, str. 14.

⁵⁹ Fariás, *Heidegger and Nazism*, str. 106.

⁶⁰ Heidegger, *Rektorski govor*, str. 15.

⁶¹ Rockmore, *On Heidegger's Nazism and Philosophy*, str. 92.

⁶² Isto, str. 88.

⁶³ Fariás, *Heidegger and Nazism*, str.100.

⁶⁴ Rockmore, *On Heidegger's Nazism and Philosophy*, str. 85.

tome, njemački narod se smatra posjednikom jedinstvene povijesne uloge koja zahtijeva ostvarenje povratka prethodnog uspjeha civilizacije. Jasno je da Heidegger pretpostavlja da je nacionalsocijalistička stranka bila ta koja je bila sposobna ostvariti neostvarenu bit Nijemaca.⁶⁵ Razmatrajući vezu između duhovno utemeljenog bitka njemačkog naroda i njegove povijesne sudbine, filozof je prezentirao i mogućnost razotkrivanja budućnosti na temelju prethodnog iskustva. Budući da njemački narod ima ontološku vezu sa svojom poviješću, on također ima i sposobnost razumjeti buduće događaje kao manifestacije sudbine. Stoga će Heidegger u svom zahtjevu za razrješenjem dužnosti reći da »[njegov] zahtjev (...) ne proizlazi iz osobnog interesa za promaknuće (...) nego iz poznavanja povijesnih granica njemačkog filozofskog mišljenja s obzirom na budućnost zapada'«. ⁶⁶ To sugerira da se cijela budućnost zapada može otkriti kroz prihvaćanje i nastojanje »pravilno[g] razumijevanj[a] metafizike«. ⁶⁷ Prilikom pokušaja razrade svojih stavova o *bitku*, filozof uključuje i svoja tumačenja Nietzschea i Jüngerera. Vodeća ideja koja je nadahnula Heideggera bila je Nietzscheova tvrdnja »Bog je mrtav«, što je Heidegger protumačio kao »gubitak povijesne učinkovitosti nadosjetilnog svijeta, posebice kršćanskog Boga«. ⁶⁸ Nadovezujući se na Nietzscheovu izjavu, Heidegger je zaključio da se izrijek »Bog je mrtav i svođenje vrijednosti na volju, odnosno nihilizam, može razumjeti samo u smislu volje za moć«. ⁶⁹ Interpretirajući Jüngerovo djelo *Radnik*, Heidegger je donio zaključak o postojanju »univerzalne vladavine volje za moć unutar povijesti, sada shvaćene kao da obuhvaća planet«. ⁷⁰ Međutim, filozof je naglasio da se to događa zbog povlačenja *bitka* - nečega što njemački narod treba povratiti. Budućnost i prošlost, dakle, ovisе o prisutnosti *bitka*. Ukoliko on ostane izgubljen, ono će uzrokovati budućnost ispunjenu voljom za moći. Dakle, društvo je determinirano voljom za moći koja sebe podržava povlačenjem *bitka*, koji sada opstoji jedino svojom odsutnošću. ⁷¹ Heidegger opisuje povijesni tijek i ulogu njemačkog naroda kroz metafiziku jer uzima »volju za moć« kao kriterij dominacije raznih radikalnih političkih ideologija. Kao što Rockmore ističe, »Heideggerova zamjena povijesne zbilje metafizičkim problemom predstavlja primjer dobro poznate filozofske tendencije zamjenjivanja same sebe posebnim znanostima. Ova tendencija slijedi iz starog platonističkog

⁶⁵ Isto, str. 85.

⁶⁶ Isto, str. 92.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto, str. 93.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Isto, str. 94.

⁷¹ Isto, str. 95.

gledišta da sve znanosti crpe svoje opravdanje iz filozofije«,⁷² što je vjerovanje koje je filozof izravno unaprjeđivao.

4. Problem političke nedorečenosti

Osvrt *Rektorstvo 1933/34: Činjenice i misli* Heideggerov je naknadni pokušaj razjašnjavanja ideje koja stoji iza rektorskog govora nakon njegova izazivanja kontroverze o filozofovoj pripadnosti nacističkoj stranci. U njemu se osvrće na neke od najistaknutijih argumenata koji su, po njegovom mišljenju, bili pogrešno protumačeni od strane javnosti te stoga pokušava razjasniti svoje istinske misli iza iznesenih izjava. No, uzimajući u obzir Rockmoreovu interpretaciju spisa, objašnjenje Heideggerovih postupaka ipak je ostavilo puno nejasnoća jer nije uspjelo razjasniti ono što naslov predviđa. Filozof je, naime, očito ciljano izostavio određene detalje njegovih prijašnjih angažmana u prezentaciji svojih političkih i filozofskih uvjerenja, kao i izvrnuo poneke »činjenice« naznačene naslovom kao u tekstu prisutne i razjašnjene. Hipotetski, dvosmislenost Heideggerovih novouspostavljenih tvrdnji može postaviti pitanje mogućnosti njegovog namjernog izbjegavanja razjašnjenja svojih pravih političkih stavova zbog svjesnosti njihovog rezultiranja vjerojatnim društvenim prijekorom. Navedena mogućnost otežava provođenje izravne specifikacije Heideggerovih političkih stavova te stoga i smanjuje vjerojatnost opravdanog otkrivanja sklada između njegovih političkih stajališta i nacističkih. Budući da Heidegger nikada doista ne eksplicira svoju političku ideologiju, većina logički dosljednih zaključaka nužno proizlazi iz njegovih izjava, što bi Heideggera samo iznimno moglo dovesti u polje fašizma. Uzimajući u obzir društveno neodobravanje navedene ideologije, kao i nemogućnost ozbiljnog poistovjećivanja Heideggera s pokretom, proizlazi poteškoća u stvaranju linije čije bi presijecanje moglo razumno uzrokovati nečije društveno izopćenje. Namjera sljedećeg paragrafa utoliko je izložiti ulogu navedenog Heideggerovog osvrta *Činjenica i misli* u političkom kontekstu, kao i dvosmislenosti prisutnoj u tekstu koja u diskurs uvodi pitanje dopuštanja potencijalne netolerancije u društvu temeljenom na liberalnoj vrijednosti tolerancije.

⁷² Isto, str. 96.

4.1. Rektorstvo 1933/34: Činjenice i misli

Tijekom procesa »denacifikacije« 1945. Heidegger je bio osumnjičen za povezanost s nacističkim pokretom, što je uzrokovalo njegovu kasniju zaplijenu osobne knjižnice i gubitak radnog prava na sveučilištu. Heidegger se nije složio s tvrdnjom te je stoga mjere poduzete protiv njega nazvao »diskriminacijom protiv njega i njegovog rada«. ⁷³ Budući da su njegova karijera i status bili izravno pogođeni, Heidegger je napisao *Činjenice i misli* u kojima je pojasnio svoj »pogrešno protumačeni« govor koji se neprikladno povezuje s nacističkim pokretom. Kako Rockmore ističe, »vjerojatno je da je Heidegger to napisao da bi utjecao na neposrednu situaciju u kojoj se našao, u vrijeme u kojem je bio dužan odgovarati za svoje postupke pred vojnim vlastima«. ⁷⁴ Tekst je sastavljen od nekoliko argumenata kojima Heidegger pokušava opravdati svoja dosadašnja uvjerenja iznesena u govoru i obustaviti eventualna pogrešna tumačenja, no, »nekarakteristično, njegov je prikaz njegovog rektorata konfuzan i zbunjujući, s višestrukim ponavljanjem istih do sličnih točaka unutar jednog kratkog teksta«. ⁷⁵ Filozof se oslonio na poricanje htijenja pridruživanju nacističkoj partiji uopće, ističući kako je zauzimanje uloge člana partije bila »stvar formalnosti, nakon prvih nekoliko tjedana dužnosti«. ⁷⁶ Heideggerove tvrdnje pokazuju da filozof nije očekivao da će biti izabran za rektora zbog vlastite nesigurnosti u prihvaćanje uloge uopće, nedostatka dubokog odnosa s nacističkom partijom i nesigurnosti u volju sveučilišta da s njim surađuje u zadatku oblikovanja vlastite biti. ⁷⁷ Opisom svoga cilja sveučilišta »da oblikuje vlastitu bit na iskonskiji način«, ⁷⁸ on implicira njegovo ostvarenje poželjno i dovoljno samo po sebi. Međutim, navedena tvrdnja je izvrnuta s obzirom na ulogu sveučilišta za formulaciju vlastite biti kao sluškinji u dostizanju ostvarenja njemačke sudbine, rekavši da »i znanost i njemačka sudbina moraju ujedno doći u volji biti«, ⁷⁹ te ističući ulogu sveučilišta kao »najvišu službu narodu u njegovoj državi«, ⁸⁰ što izričito ukazuje na pokušaj umanjavanja političke uloge iskazane u govoru. Drugi prigovor koji filozof podvlači u svom radu je zaokupljenost nekompatibilnošću i sa »starom« i sa »novom« metodom primjene znanosti u obrazovnim institucijama s obzirom na njihovu bit. Referirajući se na »staro«, Heidegger izražava nesklonost »prema ideji posebne znanosti koja se provodi

⁷³ Isto, str. 81.

⁷⁴ Isto, str. 80–81.

⁷⁵ Isto, str. 84.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Isto, str. 85.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Heidegger, *Rektorski govor*, str. 6.

⁸⁰ Isto, str. 14.

bez promišljanja o biti znanosti uopće«,⁸¹ što implicira nužnost razmatranja filozofskog podrijetla pojedine znanosti prije njezinog provođenja u sklopu posebnih odjela. Međutim, on također izlaže i neslaganje s »novom« metodom inkorporiranja »političke znanosti« kao politizacije znanosti koju su prisiljavali nacionalsocijalisti preusmjeravanjem znanstvenih činjenica kako bi ih se moglo uskladiti s njihovom ideologijom. To dovodi do zaključka Heideggerova odbijanja ideje da ostvari stranačke doktrine koristeći se znanostima. Međutim, bilo bi neutemeljeno pretpostaviti potpuni nedostatak Heideggerove potpore političkoj znanosti budući da »rektorski govor (...) podsjeća da je filozofija temelj politike (...) [i stoga], Heidegger ne može prigovoriti politizaciji filozofske znanosti općenito, nego samo načinu na koji su nacionalsocijalisti to izveli.«⁸² Filozof izražava svoje namjere riječima: »Vidio sam u pokretu koji je stekao moć mogućnost (...) da [narod] otkrije svoj povijesni poziv u zapadnom svijetu (...) [i] priliku da vodim sve sposobne snage (...) natrag na ovaj proces razmišljanja.«⁸³ Također, »priznaje da nije uspio predvidjeti što će se kasnije dogoditi«,⁸⁴ no ipak je poznato da se slagao s idejom »ostvarenja povijesne sudbine njemačkog naroda«,⁸⁵ što sugerira mogućnost ostvarenja krajnjeg cilja mirnim putem, stvarajući tako miroljubivi nacistički pokret. Međutim, ova ideja je krajnje problematična jer kao što Rockmore ističe, »nacizam u svim svojim oblicima je u najmanju ruku neprihvatljiv, svakako paradigma političkog zla (...) [pa], teško je razumjeti što bi moglo biti mišljeno pod pročišćenim, umjerenim oblikom nacizma, osim pročišćenog, umjerenog oblika zla.«⁸⁶ Iako su mnogi argumenti koje je Heidegger iznio u ovom eseju možda nejasni ili samo djelomično točni, njegove tvrdnje i dalje stoje kao pojašnjenje njegovih uvjerenja te se kao takve mogu opravdano tumačiti i u njegovu korist, kao i protiv nje. Međutim, pretpostavka na koju se stranu njegove tvrdnje više oslanjaju još uvijek ostaje prilično subjektivna zbog dvosmislenosti uključenih u istinski nepoznatu namjeru iza osvrta *Činjenica i misli*.

4.2. Heideggerova dvosmislenost

Kao što je već djelomično nagoviješteno, mnogi argumenti koje je kontroverzni filozof iznio u svom eseju bili su ili nekoherentni ili nisu uspjeli obuhvatiti puni okvir konteksta govora, često

⁸¹ Rockmore, *On Heidegger's Nazism and Philosophy*, str. 89.

⁸² Isto, str. 89.

⁸³ Isto, str. 90–91.

⁸⁴ Isto, str. 97.

⁸⁵ Isto, str. 98.

⁸⁶ Isto.

ignorirajući ili izvrćući ideje koje je otvoreno podržavao tijekom svog rektorata. Iako postoje neka pojašnjenja koja se razumno mogu uzeti u obzir, puno je neobično uobičajenih prikriivanja detalja i očajničkih pokušaja mijenjanja činjeničnih informacija. Jaspers, Heideggerov blizak suradnik, istaknuo je da je razlog iza dominirajućih iskrivljavanja i brisanja činjenica te manjka prenošenja pojašnjenja vlastitih izjava njegov nedostatak svijesti o vlastitim pogreškama.⁸⁷ Uzimajući to u obzir, važno je priznati ulogu ove analize kroz »prouč[avanje] povijesnog i filozofskog zapis[a] s ciljem utvrđivanja je li Heideggerova misao kompromitirana njegovim političkim djelovanjem«,⁸⁸ a za to, bit će potrebno spomenuti nekoliko primjera. Prilikom isticanja da je njegovo članstvo u stranci bilo samo »pitanje forme kako bi se odgovorilo na interes sveučilišta«, on ne spominje da je članom postao prije inauguracije te da je bilo prisutno razumijevanje da neće biti aktivan ni na koji način.⁸⁹ Pokušaj filozofa da predstavi zadatak omogućavanja sposobnosti sveučilišta da prepozna vlastitu bit kao primarni pada u vodu razotkrivanjem da se radi o slučaju »iskrivljenja« teme govora koji ukazuje na afirmaciju njemačkog naroda kao sebe kroz vodstvo reaktora.⁹⁰ Također, njegova upotreba riječi *nužnost* (*Notwendigkeit*) kada govori o ovoj misiji također nagoviješta dublje značenje, budući da se odnosi na neizbježnu sudbinu.⁹¹ Kako bi opravdao navedeno, izlaže dijelove svog predavanja kako bi dokazao da je fokus na sveučilište oduvijek bio primarni cilj, ali je citirani odlomak bio »zavaravajući« jer je bio tek »usputan u odnosu na glavnu temu predavanja«. ⁹² Heidegger se pokušava distancirati od političkih znanosti, ali vjeruje u filozofiju kao politički temelj. Ukoliko se pretpostavi njegova potpora političkim znanostima na drugačiji način nego onaj od nacionalsocijalista, ona u tom slučaju nije povijesno dosljedna, s obzirom da je podržavao princip vođe, a time najvjerojatnije i Hitlera kao glavnog arbitra istine.⁹³ Također, ova se ideja lako može izjednačiti sa zamisli da nacionalsocijalizam nije inherentno loš, nego da se tako prikazao samo zato što je proveden na pogrešan način. Ovo bi se tumačenje moglo pokazati istinitim, s obzirom na to da se čini kako Heidegger »nikada nije požalio zbog svoje privrženosti nacionalsocijalizmu u svrhu spoznaje biti njemačkog naroda«. ⁹⁴ Njegovo oslanjanje na »volju za moć« kao temelj funkcioniranja svijeta potpuno je neutemeljeno i nema dokaza prema kojemu bi se moglo racionalno predložiti njegovu superiornost u usporedbi s

⁸⁷ Isto, str. 86.

⁸⁸ Isto, str. 86–87.

⁸⁹ Isto, str. 84.

⁹⁰ Isto, str. 86.

⁹¹ Isto.

⁹² Isto, str. 88.

⁹³ Isto, str. 90.

⁹⁴ Isto, str. 94.

bilo kojim drugim modelom. Također, jednom prilikom priznaje neuspjeh u predviđanju što bi nacistička stranka mogla učiniti,⁹⁵ ali u drugom slučaju koristi »volju za moć« kao model koji prikazuje način funkcioniranja svijeta,⁹⁶ skačući tako u potpuno proturječje. Nakon ovih nekoliko primjera postaje razumljivije zašto se njegovi argumenti tumače kao pokušaji samo-spašavanja. Proizlaze li ove nedosljednosti iz Heideggerova nedostatka samosvijesti i znanja o politici ili iz pokušaja skrivanja svojih nacističkih uvjerenja od javnosti nakon što je njihovo otvoreno promicanje postalo moralno prijekorno, još uvijek ostaje otvoreno. Ostavljajući zasad Heideggerov primjer po strani, generalno se navedeni fenomen korištenja dvosmislenog jezika često manifestira dostavljanjem fašističkih stavova općeprihvaćenim idejama kako bi se izbjeglo suočavanje s kritikom te kako bi se prisutnost bilo kakvih kontroverznih ideja u tvrdnjama okrivila za krivu interpretaciju od strane tumača. Na temelju toga, moguća je uspostava rizika društvene štete, pogotovo prilikom inkorporacije fenomena od strane cijjenjenih intelektualaca.

4.3. Paradoks tolerancije netolerancije

»Paradoks tolerancije« je termin koji je osmislio Karl Popper u svom djelu *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, u kojemu izlaže njegovu formulaciju: »Ako i prema onima koji su netolerantni pružimo neograničenu toleranciju, ukoliko nismo spremni braniti tolerantno društvo od nasrtaja netolerantnih, onda će tolerantni biti uništeni, a s njima i tolerancija«. ⁹⁷ U njegovom opisu, Popper ne poziva na krajnje odbacivanje i suzbijanje ideja koje uključuju neku vrstu potencijalne diskriminacije, budući da nekad ipak mogu biti temeljena na racionalnim i logički dosljednim argumentima, no naglašava da bi uvijek trebalo biti ponuđeno »pravo« na netoleriranje netolerancije zbog sklonosti odbijanja upuštanja u racionalnu argumentaciju prisutnu kod mnogih pristaša netolerantnih ideologija. ⁹⁸ Međutim, da bi se to moglo povezati s Heideggerom, mora se uzeti u obzir njegov nedostatak izravnog razjašnjavanja vlastitih namjera iza njegovog rektorskog govora kao pokazatelj potencijalne metode nastavka širenja fašističke propagande bez društvenih prijekora. Navedeni fenomen povezan je s kriptofašizmom. Kao što je već istaknuto, može postojati više razloga zašto Heidegger nije uspio uvjerljivo objasniti ideje iza svog govora, uključujući mogućnost nedostatka samosvijesti

⁹⁵ Isto, str. 97.

⁹⁶ Isto, str. 98.

⁹⁷ Karl Popper, *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji: Čar Platona* (London: George Routledge & Sons, 1945), str. 226.

⁹⁸ Popper, *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji: Čar Platona*, str. 227.

ili potencijalnog manjka razumijevanja politike, kao i nesretnu mogućnost skrivanja fašizma. Kako bi bilo nepravedno donijeti jasan sud o Heideggerovom političkom opredjeljenju, minimum što se može učiniti jest uzeti njegov primjer kao način potencijalnog (iako u ovome slučaju neutemeljenog) funkcioniranja kriptofašizma, kojeg Heidegger možda nije svjesno ili namjerno inkorporirao, ali je definitivno iznio dovoljno tragova koji su dozvolili sumnju u kriptofašizam kao mogućnost. John C. Carney uvodi u korelaciju namjerno dvosmislen jezik i uvjerljivost fašističke propagande pri njezinom propagiranju, ističući kako se »fašizam može sakriti kada je to potrebno ili pružiti uvjerljivo poricanje svoje prave prirode. [Tako] on iskorištava dvosmislenost jezika.«⁹⁹ Dakle, kriptofašisti inkorporiraju specifičnu upotrebu jezika kako bi proširili svoju poruku onima koji se slažu s njihovom ideologijom ili onima koji bi ju eventualno mogli prihvatiti,¹⁰⁰ a pritom ne nailaze na bilo kakvu negativnu društvenu reakciju budući da je osuđivanje nekoga za bavljenje fašističkim retoričkim metodama opasna i hrabra izjava, pogotovo kada znakovi ideologije nisu izravno izloženi. No, s druge strane, dopuštanje korištenja takvog jezika može dovesti do sporog i neprimjetnog rasta fašizma koji isprva neće biti razlog za brigu zbog početnog manjka izravne dominacije, no, kao što ističe Carney, ukoliko on uspije doći do točke izravnosti, on postaje teško nadmašiv.¹⁰¹ Ukoliko je, Heideggerova namjera bila »govor instrumentalizira[ti] kako bi ga približio nacionalističkom žargonu i tako stekao veći utjecaj, posebice među akademskom mladeži«,¹⁰² a *Činjenice i misli* pokušaj prikrivanja svojih pravih uvjerenja iskrivljivanjem činjenica, onda filozof preuzima ulogu slavnog pojedinca koji masama predstavlja fašističku propagandu junačkim jezikom, ali se nikada ne distancira od nje prilikom vlastite obrane, već se radije skriva iza prihvatljivije verzije svojih uvjerenja iz straha od društvene segregacije. U ovom slučaju, moguć je čak i nastanak društvene štete jer prikazuje mogućnost pridobivanja masa za nacističku propagandu kroz brojne zavodljive, no nedokazane »činjenice«, tj., kroz ideju neutemeljene dominacije »volje za moć« po kojoj funkcionira cijeli svijet, superiornosti »pojedinice« civilizacije na temelju manipulacije poviješću, nerazumnog načina prožimanja metafizike i politike, prijetnje »vanjske sile« koja želi uništiti nekad veliku civilizaciju ili njezin »početak« i korištenje manipulativnog, emocionalno nabijenog jezika.

⁹⁹ John C. Carney, »Deciphering Crypto-Fascism«, *Philosophy and Global Affairs* 1/2 (2021), str. 209–224, na str. 213.

¹⁰⁰ Carney, »Deciphering Crypto-Fascism«, str. 214.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Dunja Melčić, »Kritika i metoda: Heidegger kao slučaj i kao mislilac«, *Politička misao* XLI/4 (2004), str. 146–172, na str. 163.

5. Zaključak

Ovaj rad je imao namjeru prikazati da Martin Heidegger u svom rektorskom govoru nedvojbeno iskazuje svoje političke ciljeve vezane uz ciljeve sveučilišta, te ističe njihovu međusobnu povezanost tzv. »duhovnom zadaćom«, čiju važnost nikada ne propušta naglasiti. Budući da se u govoru nazire terminologija povezana s desničarskom retorikom, te promovirane ideje koje je na sličan način obuhvaćala i nacistička stranka, dovođenje Heideggerovog političkog identiteta u pitanje je razumljivo, posebno s obzirom na njegov neuspjeh u samododijeljenoj zadaći »razjašnjavanja« nedorazuma i krivih interpretacija njegovog govora što je rezultiralo u kontroverznim optužbama. Heidegger nikada nije iznio izravnu potvrdu slijeđenja bilo koje posebne ideologije, no zbog njegove upotrebe dvosmislenog jezika te nemogućnosti distanciranja od nacističke stranke, ali i istodobne žalbe protiv asociiranja njegova rada s nacističkom ideologijom, nije jednostavno zalijepiti etiketu na njegova politička uvjerenja. Glavni problem koji stoji iza Heideggerovog nedostatka otvorenog i jasnog pojašnjenja vlastitih uvjerenja, a ipak prisutnosti propagiranja desničarskih stajališta, je ukazivanje na njegov identitet kao potencijalnog fašista, bez dovoljno izravnog dokaza za pretpostavku navedenog zaključka kao konačnog, ali tek dovoljno da uzrokuje prisutnost opreza pri pristupu njegovoj političkoj filozofiji. Treba li Heideggerov govor smatrati njegovim »tajnim priznanjem« ili ne, ipak ostaje otvoreno, jer je u ovome slučaju teško dosljedno dokazati njegovu pripadnost fašizmu, kao i njegovu potpuno odvojenost od ideologije jer njegovim tvrdnjama često nedostaje izravnosti pri iznošenju pojedine poruke, a često su i međusobno proturječne. Međutim, kao što je već prikazano, tolerancija pojedinaca povezanih s fašističkim tendencijama ipak može povećati rizik opasnosti u društvu, jer prilikom njihove dominacije, postaje ih teško ukloniti, no navedeno bi ipak pretpostavilo valjanost pouzdanog zaključivanja ideoloških opredjeljenja pojedinca unatoč prisutnosti jasnih pokazatelja dvosmislenosti jer čak i potpuno suprotni primjer ima mogućnost biti slučaj. Stoga, s obzirom na logičku težnju izbjegavanja uspostave neutemeljenih pretpostavki oko ideologije filozofa, kao i teškoću definiranja i uspostave kriterija samog fašizma ili radikalnih političkih ideologija uopće, etiketiranje nečijeg političkog stava ostaje subjektivno. Međutim, može li se pouzdano pretpostaviti da je Heidegger bio fašist? Odgovor na to pitanje danas ne predstavlja ključnu odrednicu njegove filozofije jer je riječ o filozofu koji se ipak nije izravno bavio politikom, bez obzira što je svoju filozofiju uzeo kao temelj vlastitog pogleda na svijet. Kako se već profilirao kao iznimno značajan filozof koji je oplemenio filozofiju na mnoge načine, usiljeno ga proglašavati fašistom bilo bi praktički besmisleno. Međutim, ono što čini njegov primjer tako

značajnim jest mogućnost njegovog razmatranja i u današnjici da bi se otvorila pitanja političke dvosmislenosti i potencijalnog rizika iza toleriranja netolerancije. Stoga, svako političko etiketiranje Heideggerove filozofije je u ovome kontekstu posve promašeno jer cilj ne bi trebao biti njezino ocrnjivanje ili diskreditiranje, već korištenje njegovog govora kao oruđa za bolje razumijevanje ekstremno desnih uvjerenja, kao i same politike uopće.

6. Popis literature

Bošnjak, Branko (2019), »Fenomenologija i filozofija bitka«, u: Branko Bošnjak, *Povijest filozofije: Razvoj mišljenja u ideji cjeline*, sv. 3 (Zagreb: Školska knjiga, 2019), str. 473–543.

Carney, John C. (2021), »Deciphering Crypto-Fascism«, *Philosophy and Global Affairs* 1/2, str. 209–224.

Fariás, Victor (1989), *Heidegger and Nazism*, French materials translated by Paul Burrell, with the advice of Dominic Di Bernardi, German materials translated by Gabriel R. Ricci (Philadelphia: Temple University Press).

Healy, Andrew, Malhotra, Neil (2013), »Childhood Socialization and Political Attitudes: Evidence from a Natural Experiment«, *The Journal of Politics* 75/4, str. 1023–1037.

Heidegger, Martin (1999), *Rektorski govor*, prevela i protumačila Dunja Melčić (Zagreb: Matica Hrvatska).

Melčić, Dunja (2004), »Kritika i metoda: Heidegger kao slučaj i kao mislilac«, *Politička misao* XLI/4 (2004), str. 146–172.

Picht, Georg (1977), »Macht des Denkens«, *Erinnerung an Martin Heidegger* (Pfullingen: Neske).

Polit, Richard (2005), »Introduction«, u: Richard Polt (ur.), *Heidegger's "Being and Time": Critical Essays* (Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield), str. 1–15.

Popper, Karl (1945), *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji: Čar Platona* (London: George Routledge & Sons).

Rockmore, Tom (1992), *On Heidegger's Nazism and Philosophy* (Berkeley: University of California Press).

Safranski, Rüdiger (1998), *Martin Heidegger: Between Good and Evil*, translated by Ewald Osers (Cambridge: Harvard University Press).

Weakliem, David L. (2002), »The Effects of Education on Political Opinions: An International Study«, *International Journal for Quality in Health Care* 14/2, str. 141–157.

Internet poveznice

»Child abuse: Radicalisation and extremism« (2022), *Devon Children and Families Partnership*, <https://www.dcfp.org.uk/child-abuse/radicalisation-and-extremism/> (pristupljeno 05.09.2022.).

Assheuer, Thomas (2014), »Das vergiftete Erbe«, *Die Zeit* 12, <https://www.zeit.de/2014/12/heidegger-schwarze-hefte-veroeffentlicht> (pristupljeno 05.09.2022.).

Heidegger, Martin (1966), »Only a God Can Save Us«, *Der Spiegel*, intervju (razgovarali Rudolf Augstein, Georg Wolff), <https://www.lacan.com/heidespie.html> (pristupljeno 05.09.2022.).

W. J. Korab-Karpowicz, »Martin Heidegger (1889—1976)«, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/heidegge/> (pristupljeno 05.09.2022.).

Wheeler, Michael (2011), »Martin Heidegger«, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/heidegger/> (pristupljeno 05.09.2022.).